

del Saler al Túrria

CARLES DOLÇ

**els primers
moviments
ciutadans que
van dissenyar
València**

*A les ciutadanes i
als ciutadans que van
iniciar i formar part
dels moviments socials
que aconseguiren evitar
la destrucció completa
de la Devesa del Saler
i la conversió del Túria
en un llit d'autopistes.*

ÍNDEX

PRÒLEG DE MARIA JOSEP PICÓ GARCÉS	13
AGRAÏMENTS	19

DEL SALER AL TÚRIA

I VALÈNCIA ARRAN DE LA RIUADA DE 1957	25
I.I L'HERÈNCIA URBANÍSTICA DE LA RIUADA	29
ELS PROBLEMES DE LA HISTÒRIA DEL TÚRIA	30
PROPOSTES PER ALLUNYAR EL RIU	30
TRES OPCIONS PER DESVIAR EL RIU DE LA CIUTAT	33
I.II EL <i>PLAN SUR</i> DEL TÚRIA	36
PER QUÈ ES VA OPTAR PER LA SOLUCIÓ SUD	37
REALITATS I FRACASSOS DEL <i>PLAN SUR</i>	39
LES CONSEQÜÈNCIES DEL <i>PLAN SUR</i> :	
EL PLA GENERAL DE 1966	42
I.III URBANITZAR LA DEVESA DEL SALER	45
EL PLA DEL SALER	45
UNA PLATJA COBEJADA?	46
EL PLA DE 1964, PUNT DE PARTIDA	
DE LA URBANITZACIÓ	49
LA ZONA D'ESPLAI POPULAR	51
LES ZONES DE RESIDÈNCIA TEMPORAL	52
ELS ACCESSOS A LA URBANITZACIÓ	54
ALLÒ QUE ES VA CONSTRUIR	55
L'APOLOGIA DEL PLA DEL SALER	56
LA PROPAGANDA OFICIAL	57
LA IDEOLOGIA DEL PROGRÉS	59

II DUES INICIATIVES CIUTADANES ENTRELLIGADES	63
II.I «EL SALER PER AL POBLE», EL MOVIMENT PIONER	66
CINC LÍNIES D'ARGUMENTS CONTRA	
LA URBANITZACIÓ DEL SALER	66
LES DIFERENTS FASES DE LA INICIATIVA CIUTADANA	73
LES CRÍTQUES DELS BIÒLEGS	74
<i>VIDA SALVAJE</i>	78
LA POLÈMICA PÚBLICA DE 1970	80
L'OPOSICIÓ (OCULTA) DE 1970	83
L'AJUNTAMENT CONTINUA AMB EL PLA	85
<i>LAS PROVINCIAS</i> CANVIA DE POSICIÓ:	
TRES ARTICLES DE MARÍA CONSUELO REYNA	88
VEÏNS I ECOLOGISTES: LA TRANSFORMACIÓ EN	
MOVIMENT CIUTADÀ	91
TRES REMODELACIONS DEL PLA D'URBANITZACIÓ	
DEL SALER	94
LA BATALLA DE L'ESTIU DE 1974	96
UN MOVIMENT CIUTADÀ EN UN MOMENT	
IRREPETIBLE	104
II.II «EL LLIT DEL TÚRIA ÉS NOSTRE I EL VOLEM VERD»	108
LA SOCIETAT CIVIL S'ACTIVA	109
LES AMBIGÜITATS DE L'ADMINISTRACIÓ	112
ALTERNATIVES DIBUIXADES	114
EL MOVIMENT CIUTADÀ PEL LLIT VERD ESPENTA	116
INCERTESES I VACIL·LACIONS	
SOBRE EL FUTUR DEL RIU	118
LA CESSIÓ DEL LLIT A LA CIUTAT	119
LA <i>COMISIÓN PRO-CAUCE</i> I	
LES ASSOCIACIONS DE VEÏNS	123
FINAL D'UNA LLUITA CIUTADANA	127
UN MOVIMENT CIUTADÀ INFATIGABLE	129

EPÍLEG	133
UNA PERSPECTIVA D'INICIATIVES CIUTADANES	135
NOTES	145
BIBLIOGRAFIA	157
L'AUTOR	161

PRÒLEG

Quan els romans van fundar *Valentia Edetanorum*, la ciutat es trobava en una illa fluvial del riu Túria. Des d'aleshores, diverses cultures com ara la musulmana o la cristiana han deixat la seua empremta en el semblant d'aquesta capital. En l'actualitat, més enllà del patrimoni arquitectònic i cultural, València es caracteritza per disposar d'uns valors ambientals extraordinaris: banyada per la Mediterrània, creuada per un llit del riu Túria esdevingut jardí, envoltada d'una horta fèrtil i amb l'horitzó posat a l'Albufera, el primer parc natural declarat al territori autonòmic valencià —ara fa tres dècades—, amb ecosistemes tan valuosos i emblemàtics com ara la zona humida, el bosc del Saler o l'extensíssim cordó de dunes mòbils.

La ciutadania de València viu amb normalitat la dimensió verda, lúdica i d'oci saludable que aporta el recorregut, des del parc de Capçalera, a l'oest, fins a la Ciutat de les Arts i les Ciències. Un camí que antigament feia el cabal del Túria abans de desembocar a la mar. Normalment de forma silenciosa, però en ocasions provocant importants esglais i danys durant els episodis de riuades. Tampoc no hi ha ara cap fractura social sobre el valor paisatgístic i la riquesa en biodiversitat de l'Albufera. Malgrat el present consens, però, aquests dos actius ambientals han arribat fins a hui gràcies a iniciatives i moviments ciutadans exemplars que van alçar la veu i es van oposar a les polítiques desenvolupistes destructores de la natura i la biodiversitat, tant des de l'àmbit públic legal com des de l'oposició clandestina al règim dictatorial.

Així doncs, aquesta riquesa ambiental i paisatgística ha estat, en gran mesura, resultat de la reivindicació de moviments ciutadans: «expressió d'idees i sentiments socials que integren les ciutats democràtiques», com assevera l'arquitecte Carles Dolç. Uns moviments

que, en el cas de l'Albufera, el Saler i el Túria, no només van ser decisius, sinó que van millorar la qualitat de vida a València. Són la mobilització cívica que va lluitar per a evitar la construcció de la Devesa del Saler —«El Saler per al poble»— i aquella que va aconseguir la conservació com a espai verd del riu Túria —«El llit del Túria és nostre i el volem verd»—, que van fer possible la preservació del formigó i l'asfalt d'una herència tan extraordinària com són el litoral del Saler i els jardins del Túria.

De fet, aquest assaig que teniu a les mans no és un treball qualsevol, sinó un manuscrit amb ànima. Narrat amb una combinació singular: saviesa i coneixement de l'arquitectura i l'urbanisme, juntament amb una immensa dedicació i voluntat d'aconseguir el millor relat possible, el més documentat i el més fidel als fets. Filat prim, amb consulta a arxius diversos, hemeroteques i converses personals de gran vàlua. Amb la generositat i humanitat que caracteritzen Carles Dolç, un referent en l'arquitectura respectuosa amb la natura, l'entorn i la sostenibilitat.

Del Saler al Túria naix del compromís ferm i la tenacitat de l'autor per tal de recuperar el protagonisme d'aquestes lluites ciutadanes, perquè no caiguen en la desmemòria col·lectiva; per evitar apropiacions indegudes en l'esdevenir polític; i també per donar visibilitat, amb un gran rigor en la documentació, les entrevistes i les dades, a una part de la història de la ciutat molt desconeguda i, alhora, molt significativa, perquè va ser determinant per a la fisonomia i atractiu ambiental actuals de la capital metropolitana. De fet, aconsegueix cobrir un enorme buit literari sobre aquests episodis històrics.

Les dues iniciatives ciutadanes de les quals tracta aquest llibre s'enfrontaren a dues de les grans operacions urbanístiques que es plantejaren a València en els anys seixanta. Ho feren en un doble sentit: en

primer lloc, d'oposició als plans de l'administració per al llit del Túria i la Devesa del Saler, els quals responien a circumstàncies derivades d'una conjuntura històrica, però que tenien antecedents que convé conèixer. I, en segon lloc, de manteniment d'unes propostes alternatives urbanes.

Les reivindicacions ciutadanes per evitar que la Devesa es convertira en una altra Manga del Mar Menor es van produir a les acaballes del franquisme, amb la qual cosa la mobilització va adquirir un caràcter especialment significatiu i compromés perquè es gestava des de l'absència total de llibertats. Aquesta acció va germinar al si de les associacions de veïns, des d'on s'havia promogut el debat i la generació d'opinió pública. A més a més, l'anomenada *Batalla del Saler* va ser pionera d'altres lluites fonamentals i fructíferes per al disseny i la qualitat urbana de València.

Consecutivament en el temps, es va lliurar la batalla per la recuperació natural del llit del Túria i, amb posterioritat, es durien a terme les mobilitzacions per a preservar el conegut com solar dels Jesuïtes, al costat del Jardí Botànic —Carles Dolç també va ser un dels impulsors de «Salvem el Botànic»—, la conservació de la trama urbanística del Cabanyal i el manteniment de la terra d'horta, assetjada per la urbanització.

Les victòries al Saler, el Túria, el Botànic o el Cabanyal, tanmateix, no poden ocultar que el risc de tornada del vell urbanisme depredador de territori és latent, com han evidenciat recents projectes de reconfiguració de la façana litoral de València i grans esdeveniments d'aparador com ara la Fórmula 1, o la Copa de l'Amèrica o la proposta de l'Instituto Nóos amb la València olímpica.

Com subratlla l'autor, continuen pendents de debatre i resoldre molts reptes per aconseguir una ciutat sostenible, a la franja litoral del Saler, al Grau, a Natzarret, al llit vell del riu Túria i al cor de cada barri perquè

la urbs estiga articulada per un seguit d'arbres i espais verds. El Pla Verd i per a la Biodiversitat —recentment impulsat per l'Ajuntament de València— hauria de construir aquests fonaments sostenibles tan urgents, precisament sorgits després de la pandèmia provocada pel coronavirus, en un escenari marcat per l'impacte social i econòmic de la Covid-19, on la natura s'ha tornat a refermar com la gran aliada de la salut.

Per totes aquestes raons, i perquè llegir —i escoltar— Carles Dolç és un goig, *Del Saler al Túria* constitueix un document excepcional tan adient com necessari. I veritablement inspirador, ja que convida a pensar en l'ingent poder de la ciutadania per modelar i millorar les ciutats, tot assumint la responsabilitat pel medi natural i la qualitat de vida de les persones amb un horitzó a curt i llarg termini.

MARIA JOSEP PICÓ GARCÉS

AGRAÏMENTS

Aquest llibre deu molt a les informacions que em van subministrar amigues i amics que activament participaren en aquells moviments ciutadans, una part dels quals continuen encara en acció. Els seus records i comentaris tenen més valor perquè he pogut comprovar com la memòria va diluint-se, com se'ns ha esborrat als que hi participàrem, com n'és de selectiva. Estic agraït als que acceptaren reunir-se per parlar-ne i als que em proporcionaren materials quasi perduts o em facilitaren informacions, a voltes tangencials però útils, d'aquella època. Tot això ha sigut decisiu per al llibre.

El meu agraïment a Feliciano Albadalejo, Enric Amer, Mayte Biosca, Salvador Blanco, José Vicente Boscà, Jesús Ciscar, Lola Garcia Cantús, María García-Lliberós, Vicente González Móstoles, Joaquim Gregorio, Adolfo Herrero, Tito Llopis, José Luis Lorente Tallada, Maribel Lorente Tallada, Julián de Marcelo, Julio Moltó, Willy Monfort, Carmina Ortega, Luis Perdigón, Toni Pérez Gil, Vicente Ponce, Amelia Quintana, Rafael Rivera, Sol Romeu, Josep Lluís Ros, Trini Simó, Enric Solà, Maria Àngels Ull i Antonio Vizcaíno. Als joves investigadors dels temes d'aquest llibre Felipe Martínez Llorens i Marc Ferri. A les treballadores de l'Hemeroteca municipal de la plaça de Magúncia de València. Al meu corrector lingüístic, l'amic Octavi Monsonís. Gràcies especials a Elena Costa i Raül Ramírez, que van posar a la meua disposició l'arxiu de Just Ramírez. També a Sandro Pons per qui vaig poder accedir a l'Arxiu de Guillermo Pons. A Maria Josep Picó, que em va ajudar en els inicis d'aquest llibre i em va animar a acabar-lo. I a Neus Sanfèlix per les seues interessants i oportunes aportacions crítiques.

**del Saler
al Túria**

**els primers
moviments
ciutadans
que van
dissenyar
València**

